

TANULMÁNYOK

ADALÉKOK A NÉMET—MAGYAR KATONAI VISZONY ALAKULÁSÁHOZ (1944. SZEPTEMBER 8-A UTÁN) ÉS A „DEBRECENI” HADMŰVELET ELŐKÉSZÍTÉSÉHEZ

II. RÉSZ*

Ölvedi Ignác

3. A 2. Ukrán Front terve és erőinek csoportosítása a „debreceni” hadművelethez

A szovjet főparancsnokság az arcvonal déli szárnyán — 1944. szeptember végére — kialakult kedvező hadászati-hadműveleti és a magyarországi katonapolitikai helyzet értékelése alapján arra az elhatározásra jutott, hogy a délnyugati hadszíntéren tevékenykedő frontokkal új támadó hadműveleteket kezd. Felszabadítja Kárpát-Ukrajnát, Észak-Erdélyt, kilépteti a háborúból Magyarországot és baráti segítséget nyújt a jugoszláv nép Hitler-ellenes harcához.

Az Északkeleti-Kárpátokban tevékenykedő 4. Ukrán Front azt a feladatot kapta, hogy az 1. Ukrán Front 38. hadseregével együttműködésben törjön át a Beszkideken és a Máramarosi-havasokon, támadását Ungvár—Munkács felé kifejlesztve semmisítse meg a németek „A” hadseregcsoportját, szabadítsa fel Kárpát-Ukrajnát, jusson ki a Tisza felső folyásának vidékére és nyújtson segítséget a 2. Ukrán Front tevékenységéhez, a „Dél” hadseregcsoport észak-erdélyi erőinek bekerítéséhez és megsemmisítéséhez.

A délnyugati hadszíntéren főszerepet játszó 2. Ukrán Front feladatát — a megváltozott hadműveleti helyzetnek megfelelően — elsősorban az irányok és a határidők vonatkozásában módosította. A szeptember 15-én kiadott 220215. sz. direktívában elrendelt alapvető feladatok: a „Dél” hadseregcsoport Észak-Erdélyben a Tiszától keletre felvonultatott erőinek megsemmisítése, Észak-Erdély és Tiszántúl felszabadítása, Csap és Szeged között a Tisza vonalának elérése, segítség a 4. Ukrán Frontnak változatlan maradt. A módosított elgondolás alapján a hadművelet mélységét 180—200 km-re tervezték. A front közelebbi feladatát 110—120 km-ben jelölték meg, végrehajtására hat napot irányoztak elő. A főparancsnokság szeptember 25-én hozzájárult a frontparancsnok javaslatához, hogy a főcsapást Arad-északnyugat körzetéből Debrecen—Nyíregyháza—Csap irányába mérje, és elrendelte, hogy bal-szárnyával támogassa a 3. Ukrán Front Belgrád felszabadítására irányuló hadműveletét.

* A tanulmány I. részét lapunk 1969. évi 3. számában közzöltük (a Szerk.)

A 3. Ukrán Front Bulgária felszabadítása után főerőit Vidin térségébe összpontosította azzal a céllal, hogy a jugoszláv népfelszabadító hadsereg egységeivel együttműködésben Beregovó körzetéből Bor—Palanka—Belgrád irányú főcsapással szétveri az „F” hadseregcsoport balszárnyát és felszabadítja Jugoszlávia fővárosát.

A főparancsnokság elgondolása és a frontok elé állított feladatok jól tükrözik, hogy a három front tevékenysége egységes hadászati és katonapolitikai cél megvalósítására irányul. Mégpedig az „A”, „Dél” és „F” hadseregcsoportok szétzúzására, Kárpát-Ukrajnának, Észak-Erdély, Tiszántúl, Jugoszlávia keleti részének és fővárosának felszabadítására, Magyarország kiléptetésére a háborúból és kedvező feltételek létesítésére a Budapest—Bécs irányú támadáshoz.

A három front szinte egy időre tervezett hadművelete, azok láncszerű összefüggése, az egymás kölcsönös segítése nagyszerű példája a hadászati és hadművelleti együttműködésnek. A 4. és a 2. Ukrán Front összetartó irányokban — Ungvár—Csap — mérik főcsapásokat, eredmények és sikereik kölcsönösen hatnak egymásra. Hasonlóan kölcsönös az együttműködés a 3. Ukrán Fronttal is. A 2. Ukrán Front balszárnya, a 46. hadsereg 10. gárdahadteste részt vesz a belgrádi hadműveletben. A 3. Ukrán Front támadása viszont a 2. Ukrán Front főerőinek balszárnyát biztosítja esetleges ellencsapásoktól.

Figyelmet érdemel a szovjet főhadiszállás ama döntése is, hogy a frontok a hadműveleteiket pár napos eltéréssel indítják. A 3. Ukrán Front támadásának kezdését szeptember 28-ra, a 4.-ét október 1-re és 2.-ét pedig október 6-ra irányozták elő. Ezzel az ellenség tájékozódását és saját terveik felfedését igyekezett zavarni. Vigyázott azonban arra, hogy ez az eltérés ne legyen túl nagy, nehogy lehetőséget kapjon a német főparancsnokság a hadseregcsoportok egymás közti manőverezésére, hadművelleti együttműködésére. Ezt sikerült is megakadályozni. Az OKH egyik hadseregcsoporttól a másikhoz nem tudott csapatokat átdobni.

A hadászati elgondolás és a feladatok figyelembevételével történt a frontok megerősítése is. A délnyugati hadszíntér fő hadászati irányában tevékenykedő 2. Ukrán Front szeptember második felében a főparancsnokság tartalékából megkapta a 4. gárda- és a 6. gárda lovas hadtesteket. A 3. Ukrán Front állományából a 7. gépesített hadtestet, a 7. áttörő tüzérhadosztályt és a 46. összefegyvernemi hadsereget utalták alárendeltségébe. Az 5. légihadsereget egy vadászrepülő hadosztállyal erősítették meg. A csapatok hiányainak pótlására 75 000 katonát és tisztet, valamint közel 500 harcokcsit kapott.

A megerősítések beérkezése után a front állományába a „debreceni” hadművelet megindulása előtt: 40 lövészadosztály, két megerősített körlet,⁵¹ kilenc lovashadosztály, három harcokcsi- és gépesített hadtest, egy harcokcsidandár, egy légi hadsereg és tizenhét román magasabbegység tartozott.⁵² Ösz-

⁵¹ Megerősített körlet (MK) a Nagy Honvédő Háború előtti szervezésből megmaradt magasabbegység. Alapvetően védelmi feladatokra létesítették, fegyverzetét is ennek megfelelően rendszeresítették. Támadásban a birtokba vett jelentősebb objektumok és terepszakaszok megerősítésére, másodrendű irányokban az ellenség lekötésére, a csapásmérő csoportok szárnyainak biztosítására alkalmazták. Tüzerejét tekintve általában lövészdandárnak felelt meg.

⁵² Románia in războiul antihitlerist. (23. august 1944. 9. mai 1945) Editura Militara — 1966. 635, 648. o. Anexa 4. 5. — 1944. szeptember 9-én az 1. és 4. Román Hadsereget a 2. Ukrán Front hadművelési alárendeltségébe utalták. A két hadsereg részt vett hazánk és Észak-Erdély felszabadításának első szakaszában. Az 1. HDS-be 4., 7. és a lovashadtest tartozott. Ezek állományában négy gyalog- (1., 2., 4., 19.) két hegyi (2., 3.) és két lovas- (1. tan. lovas és a 9.) hadosztály volt. A 4. Román Hadsereg a 2. és a 6. hadtestből áll. Ezek alárendeltségébe hat gyalog- (3., 6., 9., 11., 18., 21) és két lovas- (1., 8.) hadosztály tartozott. A „Tudor Vladimirescu” hadosztály szovjet hadtest állományában tevékenykedett. Összesen tehát 17 román hadosztály kapcsolódott be a szovjet csapatok oldalán, 1944. október 6–7-én a hadműveletekbe.

szesen 68 hadosztály, 825 harcokosi és rohamlöveg, 10 238 löveg és aknavető (a 76 mm alatti űrméretű, a légvédelmi és reaktív tüzérség kivételével) és 1216 repülőgép volt.⁵³ Erőviszonyok tekintetében a 2. Ukrán Front hadosztályokban 2:1, harcokcsiban és rohamlövegben 2,7:1, tüzérségben közel háromszoros, repülőgépben 2:1 volt az arány a szovjet csapatok javára.⁵⁴

Hadászati támadó hadműveletek előkészítése és tervezése a Nagy Honvédő Háborúban a leggyakrabban az előző tevékenység befejezése után olyan körülmények között történt, amikor a törzsek több hetes, hónapos hadműveleti szünettel rendelkeztek. A 2. Ukrán Front „debreceni” hadműveletének egyik sajátossága, hogy megtervezésre igen korlátozott idő állt rendelkezésre. 1944—45 hadászati hadműveletei közül ez volt az egyetlen, amelynek előkészítése alapvetően hadműveleti szünet nélkül, az előző harctevékenységek folytatása mellett történt.

A front feladatát Észak-Erdély és Kelet-Magyarország felszabadítására 1944. szeptember 15-én kapta meg, amikor csapatai még felvonulóban voltak. Hadműveleti szünet beiktatására nem volt lehetőség. Gyorsan és határozottan kellett cselekedni, hogy megfosszák az ellenséget helyzetének stabilizálásától, egy új hadászati védelmi terepszakasz kiépítésétől és csoportosításának megerősítésétől. A magyarországi politikai helyzet is követelte a szovjet csapatok gyors ütemű és határozott előretörését. A szeptember 20-a táján Kolozsvár irányába indított támadás a várt eredményeket nem hozta meg. Ezért a főparancsnokság Nagyvárad-délkelet, Arad-északnyugat térségében kialakult kedvező hadműveleti helyzet alapján hozzájárult a főcsapás irányának megváltoztatásához. Hadműveleti szünetet azonban a tervezésre, a csapatok átcsoportosítására ekkor sem engedélyezett. A frontparancsnok kérését, hogy a hadművelet megszervezésének megkönnyítésére pár napra állítsák meg a front jobbszárnyának támadását, elutasította. A 40., 7., 27. és a 4. (román) hadseregek folytatták a kapott támadási feladat végrehajtását. Mindössze annyi történt, hogy szeptember 25-e után tevékenységüket minden vonatkozásban alárendelték az új hadászati elgondolásnak.

A harctevékenységet azonban nemcsak a jobbszárnynak, hanem a balnak is folytatnia kellett. A német parancsnokság arra törekedett, hogy a „Cigánybáró” hadművelet megindításához Nagyvárad-dél és Arad-északnyugat körzetében kedvező megindulási helyzetet harcoljon ki. Ezért állandó ellenlökésekkel zavarta a 6. gárda harcokcsi- és az 53. hadsereg csapatait. A támadásra való felkészülés a balszárnyon és a birtokba vett terepszakasz megtartásáért, valamint a megindulási körlet állandó javításáért vívott szívós küzdelem közepette történt.

A front törzse tehát a hadművelet előkészítését, az ezzel járó különféle tervek kidolgozását, a szükséges átcsoportosításokat, az egységek személyi, anyagi és technikai kiegészítését, tartalékok képzését, a megsérült harci technika kijavítását stb., egyszóval a hadművelet megtervezésével kapcsolatos feladatokat a csapatok harctevékenységének folytatása mellett végezte el. A munka bonyolultsága nem is a tervezésben, hanem az új hadművelethez szükséges erők-eszközök felvonultatásában, átcsoportosításában és az anyagi-technikai ellátás megszervezésében volt. Kettős feladatot végzett: a) irányította a csapatok támadását és b) kidolgozta a soron következő hadműveletet. Ez rendkívüli mértékben bonyolulttá tette, megnehezítette a törzs munkáját, de ezzel szemben biztosította a hadműveleti meglegpést. Az egyál-

⁵³ A front alárendeltségébe tartozó hadműveleti és harcászati magasabbegységek csoportosítására és elosztására vonatkozóan lásd a 2. sz. táblázatot. A hadosztályok létszáma 6—7000 körül volt, 52 harcokosi és rohamlöveg az önálló hk. és dd. és a 4. Román Hadsereg állományába tartozott.

⁵⁴ Az „F” HDCS-ből három hadosztály a 2. Ukrán Front balszárnya ellen tevékenykedett.

A 2. UKRÁN FRONT ÁLLOMÁNYA 1944. OKTÓBER 5-FÉL

Parancsnok: K.J. Kalinovszkij a Szovjetunió marsallja
 A front haditanács tagjai: I.Z. Szuszajkov vezérezredes
 A front törzsfejlesztés: M.V. Szaharov vezérezredes.

Hadszeregek	Hdt.-ek	Fadosztályok és dandárok:	A hadszeregek tevékenységük hadművelési iránya
40. HDS.	40. 51.	240. löv. ho., 54. és 119. hgy. 42. gd., 30., 232. és 133. löv. ho.	Beszterce-Máramaros-Zilah-Nagybánya. Parancsnok: P. T. Zsamacenko altgy.
7. gárda HDS.	24. gc. 75. gd.	6., 72. gd., 81. gd. löv. ho. 26. gd., 53. löv. ho., 6. gd. ldt. ho. 227. löv. ho.	1944. 10. 8-ig kézen-Marosvásárhely arcvonel- szakaszon tevékenykedett. A csoportosított- tak Jánosd, Belényes, Bihar körzetébe. Parancsnok: M. Sz. Szumilov vezds.
4. román HDS. 1944. okt. 8- tól	2., 6.	3., 6., 9., 11., 13. és 21. gy. ho., 1. és 8. lov. ho.	Marosvásárhely-Décs-Szatmárnémeti. 1944. 10. 26- ig a 27. HDS. hadművelési alárendeltségébe tartozott. Parancsnok: Gh. Avramescu hdt. tábornok.
27. HDS.	104. 35. gd.	180., 206. löv. ho., 4. gd. ldt. ho., 93., 163., 202. löv. ho., 3. gd. ldt. ho.	Torda-Kolozsvár-Zilah-Nagykároly-Nyiregy ása. Parancsnok: Sz. G. Trofimenko vezds.
53. HDS.	27. 57. 49. 18. hk.	203., 409., 297. löv. ho. 22B., 243. löv. ho. 1. gd. ldt., 110. gd., 275. löv. ho. 110., 170., 181. hk., 32. gl. dd.	Arad-Orosháza-Szolnok, Makó-Hódmezővásárhely. Parancsnok: I. J. Managarov altgy. A 18. hk. hdt. parancsnokai: Govorugyenko vörgy. Állomá- nyában 72 harcokosi és rohamlövég volt.
1. román HDS. 1944. okt. 8- tól.	4., 7. és lov. hdt.	1., 2., 4., 19. gy. ho. és 2., 3. hgy. ho. 1. lov. tan. és 9. lov. ho.	1944. 10. 8-án a 46., majd az 53. HDS. hadművelési alárendeltségébe tartozott. 20-án a 7. gd. HDS. alárendeltségébe utalták Parancsnok: N. Macici hdt. tábornok.
46. HDS.	37. 31. gd. 10. gd.	59. gd., 108. gd., 320. löv. ho. 4. gd., 34. gd., 40. gd. löv. ho. 49. gd., 86. gd., 109. gd. löv. ho.	1944. 9. 15-én utalták a 2. Ukrán front aláren- delttségébe. 1944. 10. 7-én 7. körzettel Temes- vár, Nagybecskerek, Bala-Crkva körzetében összpontosult Szeged-Kecskemét irányába támadott. Parancsnok: I. T. Slemin vezds.
6. gd. HK. HDS.	5. gd. hk. 9. g. h. 33. lov.	20., 21., 22. hk., 6. gl. dd. 2., 9., 45. g., 233. hk. dd., 78., 337. löv. ho. "Tudor Vladi- mirescu" r. gy. ho.	Torda körzetéből 1944. szeptember végén át- csoportosult a Nagyvárad-Nagyszalonta arcvonala- ra. Parancsnok: A. G. Kravcsenko vezds. Állományá- ban 160 hk. és rolg. volt. A debreceni had- művelés idejére a 33. lov. hdt.-t alárendelt- ségébe utalták.
Fljjev lovas- gépésített csoprt.	4. gd. lov. 6. gd. lov. 7. g.	9., 10., 30. gd. lov. ho. 8., 8. gd., 13. gd. lov. ho. 16., 63., 64. g., 41. hk. dd.	1944. 10. 1-én alakult meg a főparancsnokság 220215. sz. direktívája és a Front FK. 44. 9. 29-i intézkedése alapján. 389 harcokosival és rohamlöveggel rendelkezett.
Gorskov lovas- gépésített csoprt.	5. lov. 23. hk.	11., 12. gd., 63. gd. lov. ho.	Október elején Torda körzetéből Nagyvárad DK körzetébe csoportosult. Állományában harcokosi és rohamlövég volt.
5. LADS.	3., 5. cs. rep. hdt., 218. bombázó re. ho.	3. av. rep. hdt.,	1216 repülőgépe volt Parancsnok: Sz. A. Gorjunov.
Front tartalék- tan.		25., 303. löv. ho., 5., 7., 11., 16. tű. h. a., 26., 30. ldt. ho., 2., 22. pet. tű. dd.	Az 5., 7. tű. ho. Temesvár DK /30-30 km/ kör- zetében gyülekesett. A 11., 16. tű. ho. Torda- DK körzetében. A 25. löv. ho. Nagyszeben körze- tében, a 303. löv. ho. vasúti szállítással nos- gásban Lugosra.

A Gorskov-csoportban 146 harcokosi és rohamlövég volt.

talán nem könnyű feladatot, a hadművelati szünet hiányával járó nehézségeket leküzdötte és, szeptember 25-től október 5-ig (11 nap alatt) sikeresen megoldotta.

A főhadiszállás döntésének megfelelően a frontparancsnok elhatározta, hogy főerőit — az aktív tevékenység folytatása mellett — Nagyvárad-déli és Arad-északnyugati körzetében összpontosítja és Debrecen—Nyíregyháza—Csap irányába mért főcsapással, a támadásnak Arad—Orosháza—Szolnok; Nagykikinda—Szeged—Kecskemét felé történő egyidejű kifejlesztésével Nagyszalonta, Szeged arcvonalon áttöri a német—magyar csapatok védelmét, szétveri és megsemmisíti a Nagyvárad—Debrecen körzetében gyülekezett erőket, kijut a Tiszához, elvágja az észak-erdélyi csoport visszavonulásának útvonalait, segítséget nyújt a 4. Ukrán Frontnak a Kárpátok leküzdésében és kedvező feltételeket teremt a további előnyomuláshoz nyugatra, Budapest—Bécs felé.

A főcsoportosítás tevékenységének biztosítására kiegészítő csapásokat tervezett:

— a jobbszárnyon: Borsá—Máramarossziget, Beszterce—Nagybánya, Marosvásárhely—Szurdok—Szatmárnémeti, Kolozsvár—Zilah—Nagykároly;

— a balszárnyon: Makó—Hódmezővásárhely—Szentés, Nagykikinda—Szeged—Kecskemét, Szeged—Baja hadművelési irányokba.

A szárnyakon mért csapások a front főerői tevékenységének biztosítása mellett a német—magyar erők szétdarabolására és részenkénti megsemmisítésére irányultak.

A döntő erőt az áttöréshez és a siker gyors kifejlesztéséhez a frontparancsnok úgy biztosította, hogy gyorscsoportját — a Plijev lovas-gépesített csoportot⁵⁵ és a harcoksihadsereget is — az első hadművelési lépcsőben alkalmazta. Ez lehetővé tette a gyors kijutást a német—magyar csapatok főcsoportosításának hátába, a Tiszántúlon levő erőknek pár nap alatti szétverését. Malinovszkij marsall elhatározása meghozatalánál messzemenően figyelembe vette, hogy a sík terep kedvező a harcoksi és lovas csapatok manőverezésére.

A front hadművelési sűrűsége: 10—11 km-re jutott egy hadosztály. Valamivel jobb volt a helyzet a csapásmérő csoportosítás arcvonalán. A hadművelés alapvető feladatainak végrehajtására — Nagyvárad-kelet és Makó 160 km-es arcvonalon az 53. összefegyvernemi, a 6. gárda harcoksihadsereget, a Plijev lovas-gépesített csoportot és az 1. Román Hadsereget összpontosították.

Ezek állományában 20 hadosztály (ebből 8 lovas), 2 harcoksi és 2 gépesített hadtest, összesen 627 harcoksi és rohamlövég volt.⁵⁶ Ennek következtében egy hadosztályra 10—11 km helyett 7—8 km jutott. A lovas-gépesített csoportot, a harcoksihadsereget, a 18. harcoksihadtest két dandárát, a 617 harcoksi és rohamlövégét gyakorlatilag Nagyszalonta-kelet, Mezőkovács-háza mintegy 80 km-es arcvonalszakaszon alkalmazták. Ennek következtében a harcoksi és rohamlövég hadművelési sűrűség a front főerőinek támadási sávjában elérte a 7—8 harcoksit arcvonalkilométerenként.

A „debreceni” hadművelés tervezésének egy másik sajátossága, hogy a hadseregek a támadást nem egy időben, hanem 2—4 napos eltéréssel indították.

⁵⁵ 1944-ben Belorussziában és Magyarországon hadművelési feladatok ellátására — ideiglenes jelleggel — gépesített harcoksi- és lovashadtestekből ún. „lovas-gépesített csoportot” (LCCS) vagy lovas-harcoksi csoportot (LHCS) szerveztek. Ezek a front gyorscsoport minőségben tevékenykedtek. Állományukban rendszerint egy gépesített, vagy harcoksi- és egy-két lovashadtest volt.

⁵⁶ Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, лл. 120—121 и д. 1190, лл. 16—18.

ták. A frontparancsnok ezzel megfosztotta a „Dél” hadseregcsoporthoz tartozó nyugodt átszervezésétől, azaz meggátolta, hogy Észak-Erdélyből jelentősebb erőket vonjon ki és bizonyos mértékben álcázta az előkészületeket.

A front jobbszárnyán tevékenykedő 40. és 7. gárdahadsereg azt a parancsot kapta, hogy folytassák a szeptember végén kapott feladatok végrehajtását. A 40. hadsereg szívós küzdelmet vívott az erődjellegű körletekben védekező alakulatokkal. Előnyomulását Beszterce—Máramarossziget—Nagybánya irányába kellett kifejlesztenie. A 7. gárdahadsereg szeptember 28-án felújított támadása eredményeként 29-én felszabadította Marosvásárhelyt, majd Régen körzetében átkelt a Maroson, és október 2-án birtokba vette a várost. A frontparancsnok a jobbszárny hadseregeknek további feladatként a Szurdok és Apahida vonala elérését jelölte meg. A két hadsereg folyamatos támadó tevékenységének — az alacsony ütem ellenére — jelentős szerepe volt a Wöhler-csoport lekötésében.

Malinovszkij marsall szeptember 29-én — a front hadművelési naplója szerint — a 27. hadseregnek, Gorskov lovas-harcocsi csoportjának és a 6. gárda harcocsihadseregnek jelölte meg a feladatát.

A 27. hadsereg és a hadművelési alárendeltségébe tartozó (4. román) hadsereg azt a feladatot kapta, hogy „... Kolozsvár—Zilah irányába mért főcsapással október 2-án reggel újítsa fel támadását, törje át az ellenség védelmét, vegye birtokba Kolozsvárt, majd a támadást tovább folytatva 44. 10. 7-én estére foglalja el Margita, Szilágysomlyó, Zilah helységeket.”⁵⁷

A Torda-délnyugat körzetében gyülekezett Gorskov lovas-gépesített csoport feladata az volt, hogy „... a 27. hadsereg sávjában Kolozsvár bevétele után lépjen ütközetbe és a sikert Nagykároly felé kifejlesztve vegye birtokba Nagykároly és Szatmárnémeti körzetét.”

A 6. harcocsihadsereg — a front haditanácsának utasítására — 1944. szeptember 26-án Torda alól megkezdte átszervezését Nagyvárad-délkelet körzetébe. Ezt az intézkedést — a Nagyvárad térségében kialakult hadművelési helyzet alapján — a front parancsnokának új elgondolása, valamint a terep tette indokolta. Torda—Kolozsvár térsége az erdős-hegyes terep, a megfelelő úthálózat hiánya miatt a harcocsik tömeges alkalmazása nehézkes, az ellenséges támpontok megkerülésére nem volt lehetőség. A nagyváradi irányban viszont szükség volt erősítésre és sík terep kínálkozott a manőverezésre.

A helyzet Nagyvárad-délkelet körzetében úgy alakult, hogy a hadsereget beérkezése után még a főerők támadásának megkezdése előtt ütközetbe kellett vetni. Az 53. hadsereg és a 33. lövészhadtest csapatai által visszavetett erők a 23. német páncélos hadosztály beérkezése után a Nagyváradra betört szovjet csapatokat kiszorították és szeptember 29-én több ellenlökést mértek és visszafoglalták Nagyszalontát.⁵⁸

⁵⁷ Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, д. 992, лн. 119.

⁵⁸ Архив МО СССР, ф. 339, оп. 5179, д. 24, лн. 247—250. —

A 6. GD. НК. HDS. hadművelési okmányai. A 6. harcocsihadsereg hadművelési naplójában ezekről az eseményekről a következőket jegyezték fel: „Az ellenség harcocsik bevonásával a 33. lövészhadtest és a 6. gépkocsizó lövészdandár csatlakozáson, Ronto—Betfia irányába áttört ellentámadásba. Nehéz harcokban csapatainkat visszazorította, elfoglalta Rontót és környékét... A 33. lövészhadtest szakaszát Nagyürögd (Nojarid) felé szeptember 29-ről 30-ra virradóra áttörte és a Nagyvárad Nagyszalonta műút mentén megkezdte a siker kifejlesztését... Elfoglalta Váradles, Gyapjú helységeket. A támadók egy másik csoportja Nagyszalonta körzetében a hadtest balszárnyát rohmozta meg. Az ellenség szeptember 29-i sikerét délnyugati irányba a 33. lövészhadtest ellen igyekezett kifejleszteni. 30-án reggelre csapatainknak érzékeny veszteséget okozott és a 78. lövészadosztályt Geszt, Marcibánya körzetéből visszazorította. A késő délutáni órákban az ellenség még egy gyalogezredet és 32 harcocsit vetett harcba és folytatta előnyomulását. Estére elfoglalta Nagyszalontát. A 78. lövészadosztály csapatait visszavetette Tulka, Árpád terepszakasza.”

A Breith-csoport további tényreése Nagyszalonta, Nagyzerénd felé veszélyeztette a lovas-gépesített csoport összpontosítását, megzavarta volna a főerők tervszerű gyülekezését és előkészületeit. Ennek elhárítására és a támadásba dobott német—magyar erők megsemmisítésére, visszavetésére, Nagyvárad körzetének birtokbavételére október 2-án a frontparancsnokság útközetbe vetette a 6. gárda harcokcsihadsereg beérkezett részeit és a hadsereg alárendeltségébe utalt 33. lövészhadtestet. A 23. páncélos hadosztály október 1-én elért sikereivel, különösen a Nyárszeg visszafoglalásával megzavarta a 6. harcokcsihadsereg felvonulását. Ebből kifolyólag a hadsereg csapatai a támadást 2-án csak 11,30-kor indították meg. Az 5. harcokcsihadtest az ellenség ellenállását megtörve megkezdte előnyomulását Váradles jól kiépített támpont irányába. A hadtestet 15 beásott harcokcsi és egy nehéz tüzérsztály tüze fogadta. Az összecsapásban érzékeny veszteséget szenvedett, támadását beszüntette és kénytelen volt visszahúzódni megindulási körletébe. A németek jól kihasználták a terep előnyeit és állandó ellenlökésekkel minden áron meg akarták hiúsítani a 6. harcokcsihadsereg kijutását a hegyek közül. A hadsereg csapatai 3-án reggel újra megkísérelték a támadás felújítását, ami ez alkalommal sem járt sikerrel. Az erős támpontok és sorozatos ellenlökések meghiúsították. A hadsereg csapatai súlyos veszteségek után kénytelenek voltak visszahúzódni megindulási körletükbe. Az október 3-i összecsapás során a 6. harcokcsihadsereg 22 harcokcsit, a németek 19-et, 3 páncélozott szállító járművet és 15 löveget vesztek. ⁵⁹

A 6. harcokcsihadsereg átmeneti kudarca a harcokcsi és páncéltörő tüzfegyverekkel teletűzdelt, műszakilag jól kiépített támpontokkal magyarázható. Továbbá az esős idővel, az utak hiányával, amelyek igen megnehezítették a harcokcsik és a tüzérség mozgását. A járható utakat az ellenség lezárta, az erdős-hegyes terep pedig gátolta a harcokcsik manőverezését. Ezek mellett az is szerepet játszott még, hogy rossz volt az együttműködés megszervezése a gyalogság, harcokcsik, a tüzérség között, és a 6. harcokcsihadsereg törzse a jól kiépített német támpontok ellen túlságosan a frontális csapásokat erőltette. A főparancsnokság az október 3-i események után leállította a 6. harcokcsihadsereg további önálló támadását. Utasította a frontparancsnokságot, hogy a harcokcsihadsereg — a lovas-gépesített csoporttal együttműködve — mérjen csapást Debrecen átkarolására nyugatról.

Az október 2-i támadások Torda körzetében sem hoztak sikert. A „Dél” hadseregcsoport erre az időre a kolozsvári arcvonalszakaszt is jelentősen megerősítette. A kudarc ellenére e kísérleteknek az volt az eredménye, hogy lekötötték a németek erőit. Friessner a 2. Ukrán Front jobbszárnyán és középső szakaszán megindított tevékenység következményeként beszüntette az erők — eszközök további kivonását Kolozsvár térségéből és lázas ütemben folytatta Nagyvárad—Nagyszalonta arcvonalszakasz megerősítését és aktív ellenlökésekkel zavarta a szovjet csapatok felkészülését. Beigazolódott, hogy a német vezetés erőinek és eszközeinek zömét Kolozsvár—Nagyvárad—Debrecen térségében összpontosította. Nagyváradot Debrecen és Észak-Erdély kulcsának tekintette. Az eseményekből a frontparancsnokság levonta azt a következtetést, hogy az ellenséges védelem leggyengébb része Nagyszalontától délre van, és ennek figyelembevételével határozta meg a Nagyvárad-délkelet és Arad-északnyugat körzetében összpontosított csapatok támadásának irányát és feladatát.

A 6. gárda harcokcsihadsereg a Nagyvárad térségében kialakult helyzetnek megfelelően azt a feladatot kapta, hogy a 33. lövészhadtesttel szilárdítsa meg a várostól délre elért terepszakaszt, főerőivel — október 6-án reggel —

⁵⁹ Архив МО СССР, ф. 339, оп. 5179, д. 24, лн. 9—11:

Nagyvárad átkarolására délnyugatról Zsadány—Komádi, Berettyóújfalú irányába mért csapással újítsa fel a támadást és a nap végére vegye birtokba Körösszakál, Komádi helységeket. A hadművelet negyedik napján — október 10-én estére — jusson ki Kismarja, Biharpüspöki, Csatár körzetébe, majd nyugatról, északról és délről mért koncentrikus csapással zúzza szét a Nagyvárad körzetében összevont erőket és vegye birtokba a várost.⁶⁰

Malinovszkij marsall a 95 km széles sávban (a Marostól északra) támadásra készülő 53. összfegyvernemi hadseregnek azt a feladatot adta, hogy „... Oroszáza—Szarvas—Törökszentmiklós irányába mért főcsapással 44. 10. 6-án reggel menjen át támadásba, és 10. 7-én estére vegye birtokba Békéscsaba, Oroszáza, Hódmezővásárhely és a Tisza vonalát. Támadását folytatva 10. 10-én estére jusson ki Mezőtúr, Ócsöd és a Tisza terepszakaszára, 44. 10. 12-én foglalja el Kenderes, Szapárfalu és a Tisza vonalát Szegedig bezárólag. A Tisza nyugati partján Szolnok, Csongrád és Mindszent körzetében foglaljon hídfőt és erősítse meg azokat.”⁶¹

Az 53. hadsereg 170 km-es arcvonalon, egylépcsős hadműveleti felépítésben erőinek részbeni átcsoportosítása után 1944. október 5-én estére a következő helyzetet foglalta el: a 27. gárda lövészhadtest a 203., 409. és a 297. lövészadosztályokkal Nagyzerénd, Nagypél, Elek, Kunágota, Mezőkovácsháza, Mezőhegyes vonalát; az 57. lövészhadtest a 243. és 228. lövészadosztállyal Mezőhegyes (kiz.), Királyhegyes-délkelet 2 km, Makó, Apátfalva körzetét vették birtokba.

A 49. lövészhadtest a Marostól délre Nagycsanád, Egres, Perjamos (Periam), Sándorháza keleti széle, Billéd, Kisbecskerek, Becskerek (kiz.), Beregszónémet, Parác vonalában (5 km) szilárdan tartotta az elfoglalt terepszakaszt.

A hadsereg előtt zömében a magyar alakulatok: az 1. pánccelos, a 20., a 8., a 23. és a 6., 8. (pót) gyalghadosztály, az 1. lovas pótezred, a 31. határ vadász zászlóalj, az 55. határ vadász ezred erői, valamint a 22. SS lovashadosztály harcsoportja és a 4. SS pánccélgránátos hadosztály tevékenykedett. Az 1. huszárhadosztály gyülekezés alatt volt Kecskemét körzetében.

Managarov altábornagy parancsát a támadásra 1944. október 4-én 21,40-kor adta ki. Ebben a hadsereg feladatával kapcsolatban a következőket hozta az alárendeltek tudomására: „A hadsereg 44. 10. 6-án reggel átmegy támadásba és 10. 9-én estére birtokba veszi Kenderes, Szolnok terepszakaszt, és ettől délre a Tisza vonalát Szegedig. A Tisza nyugati partján Szolnok, Csongrád, Mindszent körzetében hídfőt foglal és megerősíti azokat.”⁶²

A hadseregarancsnok elhatározta, hogy a főcsapást Oroszáza—Szarvas—Törökszentmiklós irányába méri a 27. lövészhadtest és a 18. harcoksihadtest erőivel. A 46. hadsereg felzárkózásáig a hadsereg hadműveleti felépítését egy lépcsőben tervezte. A 49. lövészhadtest az október 6-án indított offenzívába nem kapcsolódott be, csak biztosítási feladatot kapott, a front főcsoportosításának szárnyát fedezte, a 46. hadsereg beérkezéséig. A hadtestparancsnok utasítást kapott arra, hogy a 46. hadsereg felzárkózása után hadosztályait vonja ki és október 9-én 12,00-ra Oroszáza körzetében gyülekeztesse. Ezek a magasabbegységek alkották a hadsereg második lépcsőjét.

A támadás lendületének fokozására, a siker kimélyítésére a hadsereg alárendeltségébe utalták a 18. harcoksihadtestet, amely gyorscsoport szerepet töltött be. Azt a feladatot kapta, hogy „... a gyalogság rohamának megkezdése után 1 órával Oroszáza—Szentés—Kunszentmárton felé nyomuljon elő-

60 Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, д. 1190, лн. 170, и ф. 339, оп. 5179, д. 24, лн. 13.

61 Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, д. 992, лн. 120, и ф. 409, оп. 10 057, д. 342, лн. 34.

62 Архив МО СССР, ф. 409, оп. 10 057, д. 342, лн. 34.

re és vegye birtokba két dandárával Kunszentmártont és egyvel Szentest.”⁶³ A továbbiakban előrevetett osztaggal el kellett foglalnia a csongrádi átkelőhelyeket, a Tiszán hidfőt létesíteni, s tartani azt a főerők megérkezéséig és kifejleszteni a támadást Kunszentmárton—Szolnok felé.

A hadtestparancsnok úgy döntött, hogy a hadtest két menetvonalon, két lépcsőben nyomul előre. Főerőivel Kunágota—Magyarbánhegyes—Pusztaföldvár—Orosháza felé. Egy harcoksidandárral és a gépkocsizó lövészászlóaljjal Mezőkovácsháza—Kaszapr—puszta—Orosháza-dél irányába támad. A hadtest előnyomulását az utak mentén tervezték rendszerint két-három menetvonalon. Ezeket úgy választották meg, hogy nagyobb helységek birtokbavételére az erők egyesüljenek és koncentrikus csapást mérjenek az objektumra.

Govorunyenkó vezérőrnagynak ez az elhatározása jelentősen megnövelte az erők és eszközök sűrűségét a támadások irányában. A kevés harcokcsi ellenére Kunágota—Magyarbánhegyes—Orosháza útvonalon 15—20, Mezőkovácsháza—Kaszapor-puszta felé viszont 8,6 harcokcsi és rohamlöveg sűrűség volt arcvonalankilométerenként.

Managarov altábornagy a feladattisztázás és a helyzetértékelés során jelentős figyelmet fordított arra, hogy a hadsereg előtt alapvetően magyar alakulatok tevékenykednek és hogy a lovas-gépesített csoport a hadsereg jobbszárnyán tör előre. Feltételezte, hogy a 30—40 km-es sávban előnyomuló lovas-gépesített csoport a védelem hadművelleti áttörését eredményezi, ami teljesen felborítja és dezorganizálja a 3. Magyar Hadsereg vezetését. A magyar csapatok erkölcsi-harci szelleméből kiindulva úgy vélte, hogy a LGCS nagyerejű csapása a több mint 250 harcokcsi, rohamlöveg előnyomulása Újkígyós—Endrőd—Dévaványa, Kisújszállás felé gyorsan megtöri a magyarok ellenállását és élezni fogja a német—magyar parancsnokságok közötti ellentéteket. Valószínűnek tartotta azt is, hogy a LGCS hátában számottevő erőt képviselő támpontok, ellenállási csomópontok nem maradnak vissza, és így a gyorscsapatok nyomában haladó gyalogság — alapvetően megállás nélkül — napi 25—35 km-es ütemben nyomulhat előre. Ezek figyelembevételével a front direktívájában 6 napra megjelölt feladat végrehajtását 4 napra tervezte. Az elgondolással és a javaslattal a front is egyetértett és jóváhagyta.

Az Arad-északnyugat körzetében gyülekező és az 53. hadsereg jobbszárnya mögül ütközetbe lépő Plijev lovas-gépesített csoport elé a frontparancsnok a következő feladatot állította:

„Nagypél (Pilu), Sikló (Siklau) és Kevermes térségéből az 53. hadsereg jobbszárnya mögül: (jobbról) Székudvar (Secodor) Csökmő—Kaba: (balról) Kunágota—Kondoros—Túrkeve—Kisújszállás sávban 1944. 10. 6-án reggel támadjon Békés—Szeghalom—Püspökladány irányába és 10. 7-én estére vegye birtokba Bakonszeg, Darvas, Dévaványa és Ecesg körzetét.”⁶⁴

A lovas-gépesített csoport további feladata az volt, hogy a hadművelet harmadik napján — október 8-án estére — jusson ki a Debrecen—Szolnok fő közlekedési útvonalra, foglalja el Hajdúszoboszló, Karcag és Kisújszállás helységeket. Támadási sávjának szélessége indulásnál 30 km, a harmadik nap végén 60 km, feladatának mélysége 100—110 km volt. Állományába a támadás megindulása előtt 389 harcokcsi és rohamlöveg és mintegy 1100 löveg és aknavető tartozott.

A csoport 1944. október 5-én estére befejezte gyülekezését, hadtestei beérkeztek megindulási körletükbe. A 6. gárda lovashadtest Kisjenő (Crisineu

⁶³ Архив МО СССР, ф. 680, оп. 215 801/с, д. 5, лн. 79—80.

⁶⁴ Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, д. 992, лн. 121, и ф. 278, оп. 1519, д. 24, лн. 6.

Cris), Székudvar (Secodor), Sikló (Siklau) és Simánd térségében, a 4. gárda lovashadtest pedig Szentmátron (Sinmartin), Lökösháza és Mácsa területén összpontosult. A két lovashadtesttől délre a 7. gépesített hadtest csapatai foglaltak megindulási körletet. Ezek távolsága a peremvonalától 5, de egyes esetekben mindössze 2 km-re volt. Megszállásuk ezért kizárólag éjszaka történt.

A frontparancsnoktól kapott hadműveleti feladat célkitűzéseit figyelembe véve a lovas-gépesített csoport parancsnoka a következő elhatározást hozta:

„A hadtestek egyidejű bevetésével, élen a harcokcsik döntő többségével, a tüzérség támogatásával határozott rohammal áttöri az ellenség védelmét, támpontjait megkerüli, vagy a tüzérség közvetlen irányzású tüzeivel megsemmisíti, megállás nélkül tör előre és 10. 6-án estére birtokba veszi Békés, Vésztő, Köröstarcsa, Kondoros körzetét. 44.10.6-ról 10.7-re virradó éjszaka hídfőt foglal és a Körös északi partján átkelőhelyeket rendez be és reggel a gázlók, a kéznél levő eszközök felhasználásával megkezdí a Körösön az átkelést és október 7-én birtokba veszi Bakonszeg, Fűzesgyarmat, Dévaványa körzetét.”⁶⁵

Sávhatár jobbról: Székudvar, Csökmő, Bakonszeg, Kaba. (Valamennyi a 6. gárda lovashadtestnek bezárva.) Balról: Kunágota, Kondoros, Túrkeve, Kisújszállás volt. „A LGCS a rohamot 44. 10.6-án reggel indítja — mondja a parancs — Gyulavári, Elek-északnyugat, Dombegyháza-északnyugat vonaláról.”

Plijev tábornok a csoport támadási sávjában a következő három hadműveleti irányt jelölte meg:

1. Székudvar—Gyulavári—Doboz—Vésztő—Darvas—Földes.
2. Elek—Kétegyháza—Békéscsaba—Mezőberény—Körösladány—Szeghalom—Fűzesgyarmat.
3. Kevermes—Újkígyós—Kondoros—Endrőd—Dévaványa és Kisújszállás.

Az irányok meghatározásánál jól kidomborodik a terep, az úthálózat, a vízrajz gondos elemzése és ennek megfelelően az egyes fegyvernemek sajátosságainak és képességeinek figyelembevétele. A lovashadtesteket a Körösök vidékén alkalmazták. Békés megye északkeleti részén. A Körösök szélessége általában 18—40 m (a Kettős Köröse 40—60 m), mélységük 1,5 m. Mederfenékük homokos (iszapos), partjaik omladékosak. 1—3,5 m magasak. A Berettyó szélessége 20—40 m, mélysége 0,2—1,6 m. A csatornák szélessége 3—10 m, mélységük pedig 0,8—3. Mind a folyók, mind a csatornák parjait átlagosan 4 m körüli magas töltések, földgátak kísérik. Ezen kívül sok a kisebb-nagyobb patak, vizesárok, halastó, szikestó, melyek a mozgást korlátozzák. Őszi esős időszakban a folyók és csatornák vízhozama lényegesen megnövekedik. A terep tehát bár nem zárja ki a harcokcsi és gépesített csapatok alkalmazását, jellegénél fogva azonban mégis jelentős mértékben zavarhatja azok manőverezését. A gyakori átkelések pedig lelassítják az előnyomulást. A folyók a mederfenék és a partok tulajdonságait figyelembe véve harcokcsival — bár a mélység megengedi — mégsem voltak átgázolhatók. Ezzel szemben a lovaságnak a homokos mederfenékű és omladékos partú, átlagban 1—1,5 m mélységű folyók, csatornák nem jelentettek különösebb akadályt, ezeken a lovasok átgázoltak. A Nagykamarás, Újkígyós, Kondoros, Endrőd felé támadó 7. gépesített hadtest csak első napi feladatának teljesítése után ért víziakadályhoz.

⁶⁵ Архив МО СССР, ф. 278, оп. 1519, л. 23, лн. 5—6.

Figyelmet érdemel még a lovas-gépesített csoport parancsnokának az az elhatározása, hogy a lovashadosztályok harcokcsiezredeit a hadtest a főcsapásának irányában összevontan alkalmazza. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a lovashadosztályok állományában levő három harcokcsiezred (63 harcokcsi) kb. 2—3 km-es széles szakaszon nyomult előre. Ennek következtében a harcokcsi sűrűség 1 arcvonal kilométeren a lovashadtestek főcsapásának irányában elérte a 20—30-at. Még kedvezőbb volt a helyzet a 7. gépesített hadtestnél, ahol a harcokcsi és rohamlőveg sűrűség a főirányban 1 arcvonal kilométeren meghaladta a 60—65-öt.

Plijev altábornagy csapataitól határozottságot, magas ütemet és bátor manőverezést követelt. A 7. gépesített hadtestnek a hadművelet első napjának végére a 70—75 km mélységet kellett leküzdeni. A lovashadtestek napi feladatának mélysége pedig 40—50 km volt. Ezek a méretek arról tanúskodnak, hogy az elhatározásnál messzemenően figyelembe vették a magyar csapatok védelmének jellegét, a kedvező erőviszonyt és a viszonylag jó úthálózatot, ami lehetővé tette a csapatok mozgóképességének maximális kihasználását.

A hadműveleti elgondolás és a terv kidolgozása a szovjet parancsnokok és vezetők magas hadműveleti, harcászati képzettségéről és gyakorlatáról tanúskodik. A 800 km széles arcvonalon támadó front az adott erőviszonyok mellett is megtalálta a feladat végrehajtásának azt a módját, amely olyan erő- és eszközfelnyert biztosított, ami a lovas-gépesített csoport sávjában semmiben sem maradt el az 1944-es év hadászati hadműveleteiben alkalmazott normáktól. A Nagyszalontától délre — széles arcvonalon védő 3. Magyar Hadsereg hadműveleti sűrűsége 22—25 km-en volt egy hadosztály. Ennek figyelembevételével a hadművelet első három napján a LGCS 30—40 km-es sávjában maximálisan két ellenséges gyaloghadosztállyal és a 20—25 harcokcsival számoltak. A lovas-gépesített csoport mögött viszont a 27. lövészhadtest két hadosztálya és még két román lovashadosztály tevékenykedett. Összesen tehát 10 magasabbegység és egy gépesített hadtest. Hadműveleti sűrűsége még a legkedvezőbb elképzeléseket is felülmúlta: 3 km-re jutott egy hadosztály. Az erőviszony ezen az arcvonalszakaszon hadosztályban ötszörös, harcokcsiban 16:1, lőveg és aknavetőben pedig négy és félszeres volt a szovjet csapatok javára.

A lovas-gépesített csoport támadási sávjának kijelölése még arról is tanúskodik, hogy a front törzse figyelembe vette az ellenség erőinek csoportosítását és a Nagyszalonta—Szeged arcvonalon kialakult hadműveleti helyzetet. Ebből kiindulva különös gondot fordított a csapásmérő csoport hadműveleti magasabbegységei támadási irányainak kiválasztására. A szeptember végi és október eleji támadások megmutatták, hogy hol a legérzékenyebb, leggyengébb a védelem.

A Nagyszalonta—Szeged arcvonalon védő 3. Magyar Hadsereg nemcsak felszerelésben és harci szellemben maradt el a németek mögött, hanem itt bizonyult a leggyengébbnek a védelem is, a támpontok között szabad volt az út. A Duna—Tisza közén a „Dél” hadseregcsoport nem rendelkezett olyan erejű hadműveleti tartalékokkal, amelyekkel megakadályozhatta volna a gépesített és lovas magasabbegységek kijutását nagyváradi és erdélyi erőinek oldalába. A Békéscsaba—Körösladány—Püspökladány irány lehetővé tette, hogy a lovas-gépesített csoport csapatai a legrövidebb időn belül kijussanak az ellenség fő közlekedési (Debrecen—Szolnok) útvonalára és a tágas Alföldre, a magyar síkságra, amely korlátlan lehetőséget biztosított a szétbontakozásra, a manőverezésre, a maximális gyorsaságra és jelentősebb terepakadályok nélkül törhettek előre.

A front balszárnyán tevékenykedő 46. és az alárendeltségébe tartozó 1. Román Hadseregnek Malinovszkij azt a feladatot adta, hogy 44. október 6-án reggel menjen át általános támadásba.

„Erőinek és eszközeinek zömét a jobbszárnyon összpontosítva biztosítsa a front csapásmérő csoportosítását. Egy lövészhadtesttel támadjon Belgrád irányába, tisztítsa meg a Tisza vidékének jugoszláv szakaszát és 44. 10.7-én estére jusson ki Nagyikinda, Újbecse—Tisza—Duna találkozás és Pancsova vonalára. Nem később: 44. 10.10-én foglalja el Szegedet... majd Szeged, Zenta, Ada körzetében a Tisza nyugati partján létesítsen hídfőt és az elért sikert a Duna—Tisza közén szilárdítsa meg.”⁶⁶

A 40., 7., 27. Szovjet és a 4. Román Hadsereg feladatai változatlanok maradtak. Mindössze annyi módosítás történt, hogy a Gorskov lovas-gépesített csoportot Torda alól kivonták és Nagyvárad-kelet, Mezőtelegd (Tileagd) körzetében gyülekeztették, a frontparancsnok tartalékában maradt.

A front törzse nagy figyelmet fordított a támadás légi és tüzérségi biztosítására. Ez a háború folyamán kialakult tapasztalatok és módszerek szerint történt. A légi biztosítást és támogatást 1216 repülőgéppel rendelkező 5. légi-hadsereg látta el. Az volt a feladata, hogy főerőivel a Plijev lovas-gépesített csoportot és az 53. hadsereget támogassa. A „debreceni” hadművelet előkészítésének időszakában a front légierője és a nagyhatósugarú bombázó kötelékek csapásokat mértek az arcvonal mögötti katonai objektumokra, adminisztratív központokra. Szeptember 14, 15, 16, 19—20-án és 21-én éjszaka a szovjet távolbombázó kötelékek tömeges csapásokat hajtottak végre Budapest, Csap, Debrecen, Szatmárnémeti stb. körzetek katonai objektumai ellen. Csak Budapest katonai objektumait négy éjszaka 970 repülőgéppel bombázta. A katonai objektumok és közlekedési csomópontok rombolásával az ellenség hadműveleti előkészületeit, arcvonalának stabilizálását igyekeztek zavarni. Továbbá nyomást akartak gyakorolni és figyelmeztetni a magyar kormányköröket, hogy a háború 24. órájához közeledik és elérkezett a cselekvés pillanata, szakítani kell Németországgal.

A hadművelet megszervezésére és előkészítésére hadműveleti szünet nem volt. A hadseregek a támadást azzal a tüzérséggel kezdték meg, amellyel a határra való felvonulás időszakában rendelkeztek. A tüzér magasabbegységek átcsoportosítására nem volt idő és lehetőség. Utóbbi csak később, a hadművelet megindulása után az ellenség ellenállásának növekedésével párhuzamosan következett be. A tüzérségi előkészítést, a támadás tüzérségi biztosítását is a hadseregek önállóan tervezték meg. A 27. hadsereg például abból kiindulva, hogy jól előkészített 2,5—3,5 km mély védőövet kell áttörni, másfél órás tüzérségi előkészítést, az 53. és a 6. harckocsihadsereg törzse ezzel szemben mindössze 25—30 percet tervezett. A lovas-gépesített csoport már mindössze egy erős tüzérségi tűzcsapást készített elő. A gyalogság és a harckocsik rohamát kísérő tűzösszpontosítással támogatták.

A „debreceni” támadó hadművelet⁶⁷ előkészítése, a széles arcvonal — 300 km — alapos szervező és irányító munkát követelt a parancsnoktól. Az első megoldásra váró feladat a szükséges erő- és eszközfelény megteremtése, valamint a magas támadási ütem biztosítása volt, amit az irányokban tervezett támadással valósítottak meg. A hadseregek önálló irányokban való tá-

⁶⁶ Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, л. 992, лн. 121.

⁶⁷ Magyarország felszabadításának történetét a hadműveletek jellegének és tartalmának megfelelően három szakaszra osztjuk: a) a debreceni hadművelet (Tiszántúl felszabadítása) 1944. október 6—28-ig; b) az ellenség budapesti csoportosításának bekerítése, megsemmisítése és felmentési kísérleteinek elhárítása 1944. október 29—1945. február 13-ig; c) a balatoni védelmi hadművelet és Nyugat-Dunántúl felszabadítása (bécsi támadó hadművelet) 1945. február 14 — április 4.

madásra, önálló hadműveletek, ütközetek megvívására készültek. A front jobbszárnyán tevékenykedő 40. hadseregnek például Borsa—Máramarossziget, Beszterce—Nagybánya felé kellett támadni. A 27. és a 4. Román Hadsereg a Torda—Kolozsvár—Zilah—Nagykároly általános irányt kapta. Balszárnya teljesen nyitott volt, ezt a 2. román hegyivadász hadosztály biztosította. A 27. hadsereg és a Nagyszalonta körzetéből Berettyóújfalu felé támadó 6. gárda harcokcsihadsereg között a támadás kezdetén több mint 100 km-es hézag volt. A lovas-gépesített csoport főcsapásának iránya Kétegyháza—Békéscsaba—Körösladány—Püspökladány, az 53. hadseregé pedig Battonya—Oroszháza—Szarvas és Szolnok volt.

A hadsereg hadműveletek méretei megfeleltek az 1944. évi általánosan elterjedt, a hadművelleti mélységben vívott hadműveletekben kialakult normáknak. Ezek egyik jellemző sajátossága, hogy szélességben, mélységben, ütemben jelentősen túlhaladták az előkészített védelem áttörése során alkalmazott normákat. További eltérő sajátosság, hogy általában e hadműveletekben sem a hadseregek, sem a harcászati magasabbegységek részére áttörési szakaszt nem határoznak meg. Pl. az 53. hadsereg nem kapott külön áttörési szakaszt. Erőinek, eszközeinek zömét a jobbszárnyon összpontosította. Hasonlóan a hadsereg hadtestei is csak támadási sávot kaptak és meghatározták az erők és eszközök összpontosításának irányát. Ez a védelem jellegével magyarázható, amely az 53. hadsereg támadási sávjában nem követelte külön áttörési szakaszok kijelölését.

A hadsereg tevékenységét előre általában csak a front közelebbi feladatokig (110—120 km-re) tervezték meg. A lovas-gépesített csoport és a 6. harcokcsihadsereg feladatát részletesen csak a hadművelet első három napjára, az összefegyvernemi hadseregét pedig 5—6 napra határozták meg. A hadseregek hadművelti felépítése egylépcsős maradt. A frontparancsnok tartaléka október 8-ig két lövészhadosztály, a hadseregeké pedig egy-egy lövészhadosztály, vagy egy-két lövészezred volt.

A lövész magasabbegységek támadási sávjának szélessége a harcfeladattól, a csapatok feltöltöttségének és technikai ellátottságának fokától, az elenség védelmének jellegétől és a terep adottságaitól függött.

A főparancsnokság 1944 májusában — az 1943. évi nyári-őszi tapasztalatok alapján — a lövészhadtestek áttörési szakaszának szélességét 4—6 km-ben, a lövészhadosztályokét 2—3 km-ben, a lövészezredeket 2000—1500 m-ben határozta meg. A „debreceni” hadműveletben ezt a normát a parancsnokok nem követhették. Nemcsak a hadseregek, hanem a hadosztályok és a hadtestek is széles arcvonalon tevékenykedtek.

A 65 km-es széles sávban támadó 27. hadtest parancsnoka például a jobbszárnyon tevékenykedő 203. hadosztálynak 25-km-es, az Oroszháza irányába rohamozó 409.-nek és a balszárnyon a 297. lövészhadosztálynak pedig 20 km-es széles sávot adott. A Makó—Szentés irányában tevékenykedő 57. lövészhadtest hadosztályai hasonlóan 14—16 km-es széles támadási sávban működtek.⁶⁸ Észak-Erdély erdős-hegyes vidékén tevékenykedő hadseregek magasabbegységeinek szélességi kiterjedései gyakran felülmúlták még ezeket a normákat is.

A „debreceni” hadműveletben tehát a magasabbegységek támadási sávjának szélessége: hadosztályoké 15—20 km, hadtesteké 30—65 km volt. Ez 4—10-szerese az 1943. nyári-őszi hadjárat és az 1944. év más hadműveleteiben alkalmazott méreteknek. Ezek nemcsak az utolsó évek normáitól tértek el, hanem a háború első időszakában alkalmazott 5—14 km széles hadosztály támadási sávokat is meghaladták. A különbség azonban az 1941—42 és 1944

⁶⁸ Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, л. 1190, лн. 26, и ф. 409, оп. 10 057, л. 342, лн. 34—36.

októberi tevékenység között nem a szélességi kiterjedésekben, hanem a módokban van. A háború első időszakában — még a második elején is — a hadosztályok 5—14 km-es arcvonalon, jóformán kordon módra széthúzva, egylépcsős harcrendben támadtak. A hiányos ellátottság, az erők és eszközök elégtelensége miatt a csapatok nem tudtak megfelelő harcászati sűrűséget, illetve döntő erőfölényt létrehozni. A parancsnokok a hadászati, hadműveleti és a harcászati sikertelenségek következtében ösztönösen a hézagmentes támadásra törekedtek. A hadosztály- és hadseregpáncsnokok összefüggő, több hullámból álló hézagmentes támadó harcrendet igyekeztek képezni. Erre az akkori helyzetet kényszerítette a hadműveleti és harcászati vezetést.

Később a csapatok technikai ellátottságának és az ellenség védelme kiépítettségének növekedésével párhuzamosan az áttöréshez szükséges erő- és eszközfölény kialakítására, a harcászati magasabbegységek keskenyebb támadási sávot kaptak, és harcrendjüket nem egy, hanem általában két lépcsőben építették fel. Megmaradt azonban továbbra is a hézagmentes támadásra való törekvés. Az ezredek, hadosztályok, hadtestek, de még a hadseregek is egymáshoz szorosan csatlakozva támadtak. Ha a harcászati, vagy hadműveleti magasabbegységek között a védelem harcászati mélységének áttörése során rés keletkezett, az hibának számított. Ez volt az alapvető, helyesebben a tipikus, ami még a háború utáni első időszakban is dominált. Eppen ezek az eltérő sajátosságok teszik igen értékessé a 2. Ukrán Front csapatainak házáknak területén 1944 októberében vívott harcait.

A széles arcvonal objektíve adva volt mind a front, mind a hadseregek, hadtestek, valamint a hadosztályok számára is. Ezen változtatni nem lehetett. A parancsnokok, törzsek azt az utasítást kapták, hogy a feladatok végrehajtását a helyzetnek megfelelően szervezzék meg. A parancsnokok előtt elég korán világossá vált, hogy a nagy hadműveleti mélységben az ellenség hadászati arconalának áttörése után az előkészített védelem leküzdése során meghonosodott és általános gyakorlattá vált normákat, szabályokat, harcrendeket az adott körülmények között csak részben lehet alkalmazni.

A frontparancsnok utasításának megfelelően a hadseregek és a harcászati magasabbegységek feladatának mélységét, végrehajtásának ütemét az előző hadműveletekhez viszonyítva jelentős mértékben még növelték.

Az első megoldásra váró feladat a szükséges erő- és eszközfölény megteremtése, a szembenálló ellenség szétverése és a nagy ütem biztosítása volt. Ennek megvalósítása az 1943—1944-es évek tömör, zárt, hézagmentes támadásával lehetetlen volt. Felújítani a háború első időszakában alkalmazott „vonalas” harcrendet szintén nem lehetett. A hadtest és hadosztály egylépcsős összefüggő harcrendje széles arcvonalon egy erőtlén vékony kordonszerű hullámnál egyebet nem hozhatott volna. Ez a módszer 1944 októberében még a 3. Magyar Hadsereg gyenge támpontjainak áttörését sem biztosította volna. A kialakult hadműveleti és harcászati helyzetet, különösen azt a tényt alapul véve, hogy a gyalogság előtt az ellenség védelmét 30 km-es sávban Plijev lovas-gépesített csoportja törte át, a hadosztályparancsnokok lemondtak a tömör, összefüggő harcrendről. A fő figyelmet a fontosabb irányok kiválasztására és azokban szükséges erő- és eszközfölény kialakítására fordították. Az egységek megkapták természetesen a támadási sávokat is, de ezen belül különleges szerepet kaptak a hadműveleti és harcászati irányok. Fontos volt, hogy a parancsnokok ismerjék a szomszédok irányát, feladatát és annak végrehajtási időpontját.

Jó példa erre a 27. gárda lövészhadtest, amely Nagyzerénd—Mezőhegyes arcvonalszakaszon, 65 km-es sávban, egylépcsős harcrendben támadott. A hadtest főcsapásának iránya Mezőkovácsháza—Orosháza—Szarvas—Törökszentmiklós volt. Ebben az irányban tevékenykedett a 409. lövészhadosztály (20

km-es sávban) és Orosháza birtokbavételéig a 18. harcokocsihadtest. Utóbbi Orosháza után Szentes felé fordult. A hadtest jobbszárnyán a 203. lövészadosztály (25 km) támadott Elek—Békéscsaba—Gyoma—Mezőtúr általános irányban. Balszárnyon (20 km sávban) Tótkomlós—Székkutas—Szentes felé a 297. lövészadosztály nyomult előre. A hadosztályok ezekben az irányokban törekedtek csak a szükséges erőfölény létrehozására. Ezt azonban csak abban az esetben tudták biztosítani, ha a hadosztályok, ezredek és zászlóaljok szélességi kiterjedése nem lépi túl a háború harmadik időszakára kialakult szélességi normákat. A támadási sávok szélessége 1944-ben: hadosztályé 2—4 km-ig, ezredé 1—2 km-ig, zászlóaljé 500—1000 m-ig terjedt. Ezeket igyekeztek itt is betartani. A hadosztályok a kapott sávon belül csak 2—6 km kiterjedésben tevékenykedtek. Ettől jobbra-balra időnként oldalbiztosítókat küldtek ki és ezzel a teljes sávot ellenőrzésük alatt tartották. Ebből következik az az érdekes helyzet, hogy az 53. hadsereg hadtestei és hadosztályai között 10—15 km-es hézag volt. Ezzel szemben a hadosztályokon belül az ezredek és zászlóaljok között már nem volt. Alapvetően tehát az irányokban megszervezett tevékenység az 53. hadsereg hadműveletében csak hadosztályokig bezárólag jellemző.

Az 53. hadsereg csapatainak támadását tehát nem összefüggő arcvonalon tervezték, mint ahogy ezt a kurszki ellentámadásban és 1944. év más támadó hadműveleteiben tapasztaltuk, hanem a harcászati magasabbegységek csatlakozásain, jelentős hézgaokkal.

A tervek kidolgozásánál arra is számítottak, hogy a támadási irányoktól félreeső falvakból, tanyacsoportokból a német parancsnokság a szovjet csapatok főirányokban történő előnyomulásának hatására úgy is visszavonja erőit. De, hogy elkerüljék a meglepetéseket, az esetleges felbukkanó, hátramaradt ellenség megsemmisítésére a tartalékokból, a második lépcsőkből, speciális feladatokkal megbízott csoportokat küldtek ki.

A törzs az előkészületek során jól kihasználta a folyamatos hadművelet és a hevenyészett védelem elleni támadás előnyeit. A hadosztály irányokban való tevékenységével megteremtették a szükséges erő- és eszközfölényt, s így lehetőség adódott tartalékok és második lépcsők képzésére is. A hadtestek egy lépcsőben, a hadosztályok és az ezredek egy-két lépcsős harcrendben támadtak.

A bemutatott példával mindössze azt kívántam érzékeltetni, hogy a szovjet hadsereg harcai nemcsak az áttörésre, a bekerítésre, az üldözésre, a víziakadályok leküzdésére, az erő- és eszközfölény kialakítására, az erők átcsoportosítására stb. adnak gazdag tapasztalatokat, hanem a legkorszerűbb elvekhez, támadási módokhoz és formákhoz is értékes, tanulságos példákkal szolgálnak. Ezenkívül érzékeltetni szándékoztam, hogy az irányokban való támadás csíráit megtaláljuk a Nagy Honvédő Háború különböző hadműveleteiben, a páncélos, gépesített és az összefegyvernemi csapatok tevékenységében is. A hadseregek, a harcokcsi- és gépkocsizó lövészadosztályok támadási irányainak meghatározása korszerű körülmények között is hasonlóan történik, természetesen más technikai feltételek mellett.

A hadművelet előkészítése során komoly gondot jelentett az anyagi-technikai biztosítás. Ebben a vonatkozásban is kettős feladatot kellett a front törzsének megoldani: a) biztosítani a harctevékenység folyamatosságát; b) anyagi alapot és bizonyos tartalékot képezni az új támadáshoz. A „debreceni” hadművelet előkészítésének időszakában a 2. Ukrán Front anyagi ellátásának zavartalan biztosítása komoly nehézségekbe ütközött és nagy erőfeszítéseket követelt a csapatok hadtáp szerveitől.

A délnyugati hadszíntéren az anyagi ellátás különösen 1944 őszén sok nehézséget és problémát okozott. A szükséges lőszer mennyiséget nem tudták a

bázisról leszállítani a front raktáraiba. A front anyagi alap (FAA) a hadszíntér kedvezőtlen viszonyai miatt a csapathadtáp raktáraktól 500—600 km-re lemaradt. Szeptember végén a széles nyomtávú vasútvonal csak a Szeret folyó vonaláig működött Román, Rimnicul és Marasesti központokkal. Az 1280 vagon lőszer és az 500 harcocsit, amit a front az új hadművelet biztosításához kapott, ezekben a körzetekben ki kellett rakni. Innen az anyagok utánszállítását az előretolt front anyagi alapokra, az alárendeltek felé központosítottan alkalmazott szállító egységek végezték. Különösen megnehezítette a szállítást a kevés gépkocsi és az úthálózatban szegény erdős-hegyes terep. A Kárpátok szűk, nehezen járható szorosai, Erdély keskeny erdős-hegyes útjai nagy feladat elé állították az utánszállítást végző gépkocsioszlopokat. Az úthálózat sürgős helyreállítása — mivel a visszavonuló fasiszta csapatok sok rongálást hajtottak végre — nagy munkát követelt az utász alakulatoktól. Ezekkel párhuzamosan a front műszaki és utász alakulatai a helyi vasútvonalak helyreállítását folytatták. A hadművelet előkészítésének időszakában azonban a vasút még nem játszott döntő szerepet.

A front törzse a lőszer és üzemanyag-szükséglet biztosítása érdekében bizonyos százalékban kénytelen volt csökkenteni az élelmiszer és a takarmány szállítását. Ennek pótlására bevezette az élelmiszer és lőtáp helyi beszerzését.⁶⁹

A támadásra való felkészülés sokoldalú bonyolult problémája mellett különösen az 53. hadsereg csapatai szívós elhárító harcokat vívtak Királyhegyes, Földeák és Makó térségében. Friessner a 3. hadseregtől a szovjet csapatok visszaszorítását követelte. Október 1-én kiadott utasításában azt a feladatot szabta, hogy a hadművelet kezdetéig („Cigánybárá”-ra utal) akadályozza meg az ellenség esetleges áttörését a Tiszához és „... állandó ellenlökésekkel kösse le erőit. Október 2-án Makótól keletre Apátfalva felé törjön előre és vágja el a Makón levő szovjet csapatokat a főerőktől.” Heszlényi altábornagy emberanyagát nem kímélve, a német utasításoknak eleget téve egymás után zavarta rohamra zászlóaljait. A nagy veszteségekkel járó ellenlökésekkel a makói beékelődést akarták felszámolni. Ez ugyanis kedvező feltételeket teremtett a támadáshoz Szeged felé. A harcok változást alig hoztak, a szovjet csapatok Makót megtartották és az ellenlökések elhárításával párhuzamosan megjavították megindulási helyzetüket, biztosították a lovasgépésített csoport zavartalan felvonulását és felkészültek a támadásra...

A 25 évvel ezelőtt megindított „debreceni” hadművelet hazánk felszabadításának első szakaszát, Tiszántúl megtisztítását tartalmazza. A szovjet hadsereg más hadműveleteihez hasonlóan ez is tovább gazdagította a hadművészetet: a lovasgépésített csoport és a harcocsihadereg első hadműveleti lépcsőben történő alkalmazásával, az áttörés és a sikerkifejlesztés összeolvastásával, az irányokban való tevékenységgel, a gyors ütemmel, a bátor és rugalmas manőverezéssel, amelyek napjainkban sem veszítették el jelentőségüket.

⁶⁹ A hadtáp szervek és intézetek megfeszített munkájának eredményeként 1944. október 1-re a front előretolt anyagi alapokon a következő tartalékokat hozták létre: lőszerből: 1,25—1,85; 82—120 mm-es aknagránátból 2,7—3,4; 76 és 122 mm-es tüzérségi lövedékből 2,8—3,3 javadalmazást. Repülőbenzínből 7; gépkocsi benzínből 4,2; kenőolajból 5,4 javadalmazást. Az ellátás (élelmiszer, takarmány) biztosítására, kenyérből 20, húsból 9, cukorból 54, zöldségből 1,27, dohányból 21, zabból 29, szénából 23 napi készletet szállítottak le, illetve gyűjtötték össze.